

Irati Agirreazkuenaga Onaindia

Paradisua arauak baditu, ez da paradisua [...]
Paradise Now lanak kontzientzia jasoagoa eskatzen du.
Kontzientzia apalaren lurraldean ez baitago paradisurik.
The Living Theatre: *Paradise Now* (1969)

Katea ez da eten: hustasunaren garaian, oholtza beteak

Lerro hauetan arte eszenikoei eta, bereziki, antzerkiari egingo diogu tokia, azken urteko euskarazko antzezlanen hautaketan oinarritutako lan etnografiko bat izan nahi baitu testu honek.

COVID-19aren astinduak geldiarazi gaitu. Edo gintuen. Une batez, dena izan da isiltasuna, dena izan da ziurgabetasuna eta zalantza. Izurriteak berrasmatzera behartu gaitu. Paradigma aldaketa asko ekarri dituen garaian, sormen eta irudimen ariketek berebiziko presentzia izan dute. Baita arte eszenikoetan ere. Aldez aurretik eraikitako diskurtsoak apurtzen, osotzen eta berriro ehuntzen saiatu gara, nolabait, gorputza eta pantaila, etika eta estetika uztartzen, eta etengabe ihes egiten digun orainari heltzen.

Garai horretan kokatu dituzte azkeneko urte eta erdian sortzaileek euren ideia eta pentsamenduak, euren bizitza-tarteak, euren irudimen eta energia: mundu bat ulertu eta beste bat sortzeko nahian. Sorkuntzaren zerbitzura, sorkuntza eraldatzailearen zerbitzura. Pertsonala politikoa bada, dena da politikoa, baita politikoa dena ukatzea ere. Isiltasuna bera ere politikoa da, eta, dena isiltasun dramatikoa zen garaian, antzokiak hitzez eta gorputzez beteak egon dira, agertokietan istorioek aurrera egin dute. Fikzioak errealitatean txertatu

ditu bere hitzak, antzerkiaren bitartez. Bizitzea tokatu zaigun garai nahasien aurrean zutitzea, kontatzeko eta pentsatzeko, horixe egin baitu antzerkiak. Isiltasunari arte eszenikoen hizkuntzen tresnarekin aurre egiteko, basakeria piztuz baino, itxaropenera joz. Barruko balizko geldiene hori kanpora jaurti, oihartzunari adi. Betetzeke, eta sortzeke, ditugun hutsuneetan lanean ibili dira azken urtean Euskal Herrian arte eszenikoen panoramari hitza eta gorputza jarri dioten talde eta sormen laborategiak.

Pandemia eta komeriak

Hutsaltasuna genero komikoarekin nahasi ohi dugu maiz, baina ez gaitezen okertu, umorea baino aitzur fin eta eraginkorragorik nekez topatuko baitugu. Molière (Jean-Baptiste Poquelin) XVII. mendeko komedia frantsesaren egile ezagunak zioen antzerkian tragedia bat ikusten dugunean, istorioaren barruan sartu eta hunkitu egiten garela, behar bada negar ere egiten dugula eta, ondoren, etxera joaten garela lasai asko. Kasu horietan, antzezlanaren diskurtso politikoa guregana iritsi bai, baina berehala alde egin duela esango luke Molièrek, berehala egin duela laban. Frantziako egilearen aburuz, barrea eragiteko adimena behar da, arrazoimenaren zorroztasuna erabili eta ideia burutsuak izan. Barre egitean eta ahoa zabaltzean garuna ere zabaltu egiten omen zaigu, eta orduan finkatzen zaizkigu arrazoimenaren iltzeak. Umore zorrotza, ondo egina, arriskutsua gerta daitekeelako.

2020an Eneritz Artetxe sortzailearen *Lakoste* obrak eskuratu zuen Poltsiko Antzerki Sorkuntzaren garaikurra. Zailtasunak zailtasun, 2021eko urrian estreinatu zuen Artetxek *Lacoste*, umoretik abiatuta bizi ditugun hainbat errealtateri (generoari, belaunaldi-talkei) egindako salaketa. Taula gainean, Artetxe, eta bertan, berarekin, fikzioari ekin aurretik, antzerkigintzarako eskaintzen den diru publiko apurrari salaketa. Dxusturi Teatroaren bakarrizketa hainbat galderaren

gainean eraikitzen den proposamen eszenikoa da: ama bakarra izan eta sormena uztartzea, menopausia etengabe ezkutatzearen beharra eta gizarte distopiko batean elkar zaindu eta maitatzeko behar asegabea.

Umoretik ere bai, eta, Artetxeren lanean bezala, tentsioa eta isiluneak makulu hartuta, 2021eko apirilean estreinatu zuen Axut! konpainiak *Amua* antzezlan. Pertsonala politikoa dela esan dugu lehenago, eta, jakina, maitasuna ere bai (ikus JAKINEN 2019ko *Maitasuna politikoa da zenbakia*). Noraino hel gaitezke maitasunaren izenean, eskusibotasunaren, erromantizismoaren, tradizioaren izenean. Manex eta Ximun Fuchs anaiek Maite Larburu dute lagun, izan zirenaz eta amestu zutenaz aritzeko; bizi dugun garairako minez eta pozez osatutako istorio bat. Baina, zein da «bizi dugun garaia»? Beste baten segida? Beste baten apurketa?

Ez dakit belaunaldi kontzeptua serio hartu behar dugun ala ez, beharbada estereotipoak sortzeko bidea baino ez da, baina ukaezina da soziologian, marketinean edota kalean bere balioa duela, gizarte horrela antolatuta dagoelako edo horrela antolatzeraz jotzen dugulako. Belaunaldi kontzeptua darabilte Formol Laborategiaren *Album* ekoizpenean. Edurne Azkarate, Intza Alkain eta Mikel Ibarguren, 30 urtetik beherako hiru gazteek, sortutako antzezlanak euren inguruan hitz egiten du, alegia, *gazte* izatearren oinordetzan hartu dituzten adjektiboei buruz. Argazki-album batean bezala atalka aurrera doan antzezlanean, euren belaunaldiari erantsitako sintomatologia guztia gainean hartu eta etiketa horien jabe bihurtzen diren pertsonaietatik hitz egiten digute.

Gizarte belaunalditan barik generoaren arabera ere ordenatu liteke, gizonak hemen, emakumeak han. «Nor naiz ni, zuk fikzionatzen ez nauzunean? Nor zara zu, ni fikzionatzeko baimenik ez duzunean?», horrelako galderak dakartza *Hiru kortse, azukre asko eta brandy gehiegi* Kamikaz Kolektiboak eta Ttak Teatroak elkarlanean sortutako ekoizpenak, lehenengoz urriaren 31n Azpeitian taularatua; ez kasualitatez, Azpeitiko Kulturaz kooperatiba izan baitute ekoizle. Umorea

eta denuntzia esplizitua, Iraia Elias, Erika Olaizola eta Aman-cay Gaztañaga aktoreen eskutik.

Fikzioak gure eguneroko erabakietan eta harremanetan duen eraginaren inguruan hausnartzen dute ordubete luzez oholtza gainean ikusten ditugun hiru emakumeek. Beste iruditeria bat sortu nahian dabilta, eta gogora ekarriko dizkigute aurretik emakumeoi irentsarazi dizkiguten irudi guztiak. Emakumea, sexua, harremanak umoretik landu eta paisaia afektibo berriak sortzeko ahaleginean ere ari da *Porno vs Afrodita (edo I love #gorkaurbizu)*, Benetan Be Teatroak ekoitzitako ikuskizuna. Urte hasieran estreinatu zuten Bilbon Patricia Urrutiaren argazki musikal hori, eta gazte-nerabeak aise erakartzeko gaitasuna du. Baina ez gaztetxoek ba-karrik, helduak ere erraz sareratuko ditu; alegia, ergelkeria sexual eta afektiboez barre egiteko adinean dagoen oro. Eta hori guztia zuzeneko musikaz blai.

Umorea, hitza eta jolasa oinarri eta helduleku dituzten antzezlanen artean, ezin aipatu gabe utzi ibilbide luze eta oparodun EzDok3 bikote artistikoak ekoiztutako *Ez dok ero*. Antzezlanak 2020ko azaroan estreinatu zuten, 22:00etan etxean giltzapetuta egotea araua zen garaian. Mikel Martinez eta Patxo Telleria taula gainean, azken hori baita gidoilari lanetan ere; euskal antzerkiaren *road movie* horren gidari, berriz, Jokin Oregi. Irakurtzearen irakurtzeaz burua galtzen duten bi aktoreri buruzko komedia horrek asko du autorre-ferentzialtasunetik. Martinez eta Telleriaren autofikzioa dago presente une oro, baina, euren buruaz gain, gure gizarteaz, euskal kulturaz eta euskal antzerkiaz ere egiten dute barre. Algara artean jaso izan badugu ere, bikotearen orain arteko lanik sakonena ere badela baieztatu izan du Telleriak.

Umorearen bidez maiz kolokan jartzen dira gizarteak ere-dugarritzat jo nahi dituen portaerak, eta, jakina, hori beti da deserosoa. Formatu txikiko antzerkia umorea lantzeko plaza nagusietako bat izan da, eta umorea eta gogoeta uz-tartzen dituzten emanaldiak ere izan ditugu aurten formatu horretan. *Txilin hotsak*, Ane Gebara eta Josune Velez de

Mendizabalen mikroantzerkia. Yoli arrainaren bidaia kon-tatzen digu umore absurdoa jorratzen duen hogei minutuko antzezlan honek, Metrokoadroka taldearen laguntza izan duen Tranpola konpainia gasteiztarraren eskutik. Bestetik, *Ahoy* Kokreta Teatro konpainiaren pieza laburrean, umoreaz gain, aktoreen fisikotasuna dugu protagonista. Komedia, mu-sika eta antzerki fisikoa uztartzen dituzte Irene Hernandok eta Jon Ander Alonsok, metro koadro batean eraikitzen den antzezlan erritmiko eta dinamikoan. Obraren beraren kodea komikoa bada ere, edukiak kritika soziala du oinarrian, eta, artearen hizkuntza denak baliatuz, ikuslea denbora tarte mu-rritzean fikziozko mundu erraldoi batean murgiltzea lortzen dute. Bilboko Lautan Hiru jaialdiaren baitan izan genuen ai-patu azken bi pieza horiek ikusteko aukera, neurriak neurri, 2021eko otsailean.

Prozesua formaren ginetik: jazoera, biraketa performatiboaren katalizatzaile

Arte bisualetan gertatzen ari zen etengabeko performati-bitateak ekarritako erronkek zedarritu zuten xx. mendea-ren bigarren erdialdean jazotako garapen artistikoa. Erika Fischer-Lichte irakasleak adierazi bezala, abangoardia artis-tikoak, izan dadaistak, surrealistak edo baita futuristak ere, artearen diziplinaren mugak desgiteko formulen bila aritu ziren, performancearen alorreko artisten bultzadak prozesu hori gailurreraino eraman zuen arte. Bultzada kultural horrek artelanak ekitaldi bihurtu zituen, eta eraldaketa ekarri zuen Mendebaldeko kulturara; eraldaketa horri biraketa perfor-matibo izena eman zaio. Prozesua bera forma gainditzen hasten den unea.

70eko hamarkadan, antzerki esperimentalaren eta *happen-ing* mugimenduaren aitzindari izandako antzerki konpainia agertu zen: The Living Theatre izena zuen, eta munduko arte eszenikoetan iraultzailea izan zen, batez ere fikzioaren

eta errealtatearen lausotzean. Lausotze horretan lanean ari dira 2002tik Rimini Protokoll konpainian Helgard Haug, Stefan Kaegi eta Daniel Wetzel, Alemaniako Gießen Unibertsitatean elkar ezagutu ondoren. Errealtatea eta fikzioa uztartuz, Rimini Protokollek bere sorkuntzetako materiala bizitza errealetik hartzen du. Proiektu bakoitza leku jakin batean hasten da, lekuaren ikerketa sakona bideratu eta egoera zehatz batetik abiatuta. *Aktore* izenaren orde, *espezialista* terminoa erabiltzen dute, gai jakin batean duten ezagutzatik abiatuta, agertoki batean azaldu eta gai horri buruz hitz egiteko legitimitatea duten pertsonak izendatzeko. Espezialista horiek ez dute interpretazio-teknika jakin bat erabiltzen; aitzitik, beren istorioak kontatzen dizkiete ikusleei, eta, Bertolt Brechten antzerkian bezala, bat-batekotasuna simulatu eta beraiek ez diren pertsonaiekiko enpatia sortu nahi duen antzerki motari uko egiten diote. Rimini Protokollentzat hori da zintzotasun-itxura lortzeko modua.

Errealtatearen eta fikzioaren arteko desplazamendu, interdependentzia eta gainjartzeengatik, horien piezetan ez dakigu ziur non hasten den antzerkia eta non amaitzen den errealtatea; ezin da jakin, eta ez dugu pentsatu behar jakingo dugunik ere. Rimini Protokollen ikuskizunetan, ikus-entzuleak ez daude agertokiaren aurrean; aitzitik, bi esfera horiek, publikoarena eta agertokiarena, etengabe berritzen doazen konfigurazio esperimentalen bidez nahasten dituzte, Juan Pedro Enrile Arratek nabarmentzen duenez. Horien ikuskizun asko ohiko antzerki-espazioetatik kanpo garatzen dira: kale bat, eraikin abandonatu bat, erakusleiho bat, kamioi bat, antzerkiaren eta eguneroko bizitzaren arteko muga desgiteko asmoz. Euskal Herrian ere baditugu euren pausoak jarraitu dituztenak.

«Ikusleek parte hartzen dutenean hasiko da obra eta konaturatuko gara zer esperientzia mota sortu dugun»; Ainara Gurrutxaga Dejabu Panpin Laborategiko kide eta sortzaileak hitzok erabili zituen euren azken ikuskizunaren nondik norakoak azaltzerakoan. *Naon tokin* piezan, ikuslea ordubetez

dabil Errenteriako liburutegi zaharrean barrena, aurikula-rretik entzuten duen ahotsa lagun duela. Ikuslea erdigunean jartzen duen artefaktua dugu. Liburutegia bera aktore bat gehiago da, eta ikuslea ez dago antzoki baten iluntasunean ezkutatuta. Eraikinerako berariaz sortutako piezan bat egiten dute Rimini Protokollen filosofiarekin, eta teknologiaren erabilera ludikoa proposatzen dute. Aktoreak lanean presente egon arren, ez dira antzezle. Paisaiaren, eszenografiaren, argiaren eta ikuslearen arteko harreman emozionala sortzeko aukerarekin jolas egitea da asmoa.

Artelanei ekitaldi forma eman eta gizarte-egiturak arte eszenikoen lengoaiaren bitartez aldatzea da Piszifaktoria Ideien Laborategiaren sormen-lanen helburu nagusia. Mikel Ayllon eta Igor Arzuagak 2015ean Laudion sorturiko esperimentazio taldeak artearen adierazpide desberdinen arteko mugak ikertzea du asmo, antzerkia beste dimentsio batera eramateko xedez. Urte amaieran, dimentsio hori harago eramango zuen lana aurkeztu zuten Gasteizko Nazioarteko Antzerki Jaialdian: *Noiz utziko dio euria egiteari*, antzerkiaren baliabideak zabaltu eta errealitateari buruzko ikuspegi berriak sortzeko pentsatua dagoen ikuskizun performatiboa. 2071n girotuta, herri edo auzo bakoitzaren hirigintza ezaugarrietara moldatzen da kaleko pieza ibiltari hori, eta, entzungailuen eta paseoaren bitartez, murgiltze-esperientzia berritzailea eskaintzen dio publikoari, aldi berean ikusle eta protagonista den horri.

Arte postmodernoa eta antzerki postdramatikoak antzezpen-espazioen desegitea ekarri dutela jasotzen du Miguel Ángel Melgadok bere doktore-tesian. Emantzipazio estetikorako espazio berriak sortu eta, bertan, diziplinarako lurralde hibridoak esplorazioa hasi da. Bizi dugun aro postmodernoa, arte eszenikoen laborategiek antzerki postdramatikoan sakontzen jarraitu dute eta, testuaren zentraltasunarekin apurtzeaz gain, espazioaren eta hizkuntza-gorputz fikzionatuaren eta publikoarekiko harremanaren kategoriak apurtu dituzte. Antzerkiak, beraz, bizi-bizirik dirau aldizkako izozteek

markatutako garaiotan ere. Baina, ez dezagun ahaztu: bizirik dirau noizbait, nonbait, haren berezko ezaugarriak lantzen eta indartzen hasi zirelako, besteak beste, Kantor, Artaud edo Grotowskiren bitartez.

Autore horiek bizi-bizirik daude oraindik gure artean, esaterako, Atx Teatroaren azkeneko ekoizpenean: *Lubaki lainotsua*. Agertokian, lur zakuekin egindako parapetoak, munizio kaxak eta kanpin denda apurtu bat. Erdian, gerlari bakarti bat, bonba hotsen erritmo aztoratuarekin batera ariketa fisikoa egiten. Postari gazte xaloa sartu da eszenan eta pum! bat-batean egin diote tiro. Abian da antzerkiaren gurpila.

Nolanahi ere den, komedia nahiz drama, antzerkiak bere bideari segitzen dio. Eszenaren lengoaia artistikoetatik abiatuta, antzerkiak gure mugak urtu eta bide berriak sortzeari ekiten dio, etengabe. Barre zein negar, badu zer emana; oraindik, batzuei behintzat, beharrezkoa zaigun seinale. Peter Brookek esana da: «Ba al dakizu zergatik itzuli den jendea antzerkia ikustera? Antzerkiak ez duelako ezer ere modu zehatzean lantzen. Bizitzaz hitz egiten du. Bizitza da». 🍷